

Hatib eş-Şirbînî'nin İctihad ve Taklid Konularına Yaklaşımı

Doktora Öğrencisi Muhammet Abdullah Seydaoğlu | 0000-0002-6529-6207 | seydaoglu23@hotmail.com
Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Hukuku, Bingöl, Türkiye

Doç. Dr. İsmail Narin | 0000-0002-3753-2540 | inarin@bingöl.edu.tr
Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku, Bingöl / Türkiye

Öz

Bu çalışma, el-Hatîb eş-Şirbînî'nin *ictihad* ve *taklid* kavramlarına yaklaşımını incelemektedir. Şâfiî mezhebine mensup bir âlim olan Şirbînî, klasik usûl geleneğini büyük ölçüde takip etmekle birlikte bazı konularda farklı değerlendirmelerde bulunmuştur. Müctehidde aranan vasıfları tafsilatlı biçimde zikretmesi, ictihadın kısımlarını ve derecelerini sistematik olarak tasnif etmesi, onun klasik usûl literatürünün temel kabullerini benimsediğini göstermektedir. Bununla birlikte, kelâm ilminde derinleşmenin ictihad için zorunlu bir şart olmadığını savunması, kadınlar ve kölelerin de ictihad edebileceğini belirtmesi, onun ictihad anlayışının kapsayıcı ve esnek karakterini açıkça yansıtmaktadır. Bu yönüyle o, hem geleneksel usûl ilkelerine bağlı kalmış hem de belirli meselelerde özgün fikirler geliştirmiştir. Makalede öncelikle ictihadın tanımı yapılmış; ardından müctehidde bulunması gereken vasıflar, müctehid mertebeleri ve Hz. Peygamber ile sahabenin ictihadına dair değerlendirmelere yer verilmiştir. Daha sonra ictihadda hata ve isabet konusu tartışılmış, Şirbînî'nin bu konudaki tercihi tahlil edilmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında ise taklidin mahiyeti, câiz olup olmadığı, kimlerin taklid edebileceği ve hayatta olmayan bir müctehidin taklid edilip edilemeyeceği gibi meseleler ele alınmıştır. Ayrıca belirli bir mezhebe bağlılık, ruhsatlardan yararlanma ve müctehidsiz bir asrın mümkün olup olmadığı konularında Şirbînî'nin yaklaşımı ortaya konmuştur. Bu çalışmanın amacı, Şirbînî'nin ictihad ve taklid anlayışını detaylı biçimde tahlil ederek onun hem geleneksel usûl ilkeleriyle ilişkisini hem de özgün düşüncelerini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışma, literatür taraması ve metin analizi yöntemlerine dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Hatîb eş-Şirbînî, İctihad, Taklid, Müctehid.

Atf Bilgisi	Seydaoğlu, Muhammet Abdullah- Narin, İsmail. "Hatib eş-Şirbînî'nin İctihad ve Taklid Konularına Yaklaşımı". <i>Akademik Analiz</i> 5 (Ekim 2025), 19-40.
Geliş Tarihi	11/06/2025
Kabul Tarihi	25/10/2025
Yayın Tarihi	31/10/2025
Makale Türü	Araştırma Makalesi
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Makale, 2025 yılında Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan "Hatîp Eş-Şirbînî'nin Usûlî-î Tercihleri" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	akademikanalizdergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Yazar Katkı Oranları	Çalışmanın Tasarlanması: Birinci Yazar: %50, İkinci Yazar: %50 Veri Toplanması: Birinci Yazar: %50, İkinci Yazar: %50 Veri Analizi: Birinci Yazar: %50, İkinci Yazar: %50 Makale Gönderimi ve Revizyonu: Birinci Yazar: %50, İkinci Yazar: %50
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Al-Khatīb al-Shirbīnī's Approach to the Issues of Ijtihād and Taqlīd

PhD Student Muhammet Abdullah Seydaoğlu | 0000-0002-6529-6207 | seydaoglu23@hotmail.com
Bingöl University, Institute of Social Sciences, Islamic Law, Bingöl, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. İsmail Narin | 0000-0002-3753-2540 | inarin@bingöl.edu.tr
Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku, Bingöl / Türkiye

Abstract

Throughout its historical development, Islamic legal thought has developed various approaches and methods on both theoretical and practical levels. Two central concepts at the center of this development, *ijtihād* and *taqlīd*, have played a decisive role in the understanding and implementation of religious rulings. *Ijtihād* refers to a jurist's effort to derive legal rulings from the *shar'ī* (legal) sources. *Taqlīd*, on the other hand, refers to following the opinion of a scholar without knowing the underlying evidence. These two concepts constitute the backbone of *usūl al-fiqh* (the principles of Islamic jurisprudence), both in terms of individual obligations and the formation of sects.

This study examines the approach of a prominent 16th-century Shāfi'ī jurist, al-Khatīb al-Shirbīnī, to the concepts of *ijtihād* and *taqlīd*. Based on his work "*Badr al-Ṭālī*", this analysis evaluates, with a comparative method, the distinctive aspects of his legal methodology as well as his relationship with tradition, using a comparative method. Although al-Shirbīnī follows the classical *usūl* tradition, he also exhibits some original perspectives. Accordingly, this study first defines *ijtihād* and then analyzes al-Shirbīnī's evaluations on topics such as the required qualifications for a *mujtahid*, the levels of *ijtihād*, and the *ijtihād* of the Prophet and the Companions, based on his texts. Subsequently, the notions of correctness and error in *ijtihād* are discussed, and al-Shirbīnī's stance on the issue is analyzed. Al-Shirbīnī's views on *ijtihād* and the *mujtahid* can be summarized as follows: Diverging from the majority opinion, al-Shirbīnī argues that in matters for which there is no explicit scriptural text (*nass*), only one *mujtahid* can be correct. According to him, God has a pre-determined ruling for every issue, and it is the duty of the *mujtahid* to evaluate the signs that lead to this ruling. Therefore, it is not possible for all *mujtahids* to simultaneously reach the correct ruling (*muṣīb*). However, if a *mujtahid* acts negligently, he is unanimously considered sinful. The evaluation of *ijtihād* in jurisprudential matters is shaped by whether a clear scriptural text (*nass*) exists on the issue or not. According to the majority opinion reported by al-Shirbīnī, in matters for which there is no clear and definitive evidence, the *ijtihād* of every *mujtahid* is considered valid. This view aligns with the general acceptance of the Hanafī, Mālikī, Shāfi'ī, and Hanbalī sects. In this approach, even if a *mujtahid* does not reach the correct ruling, he is rewarded for his sincere effort and is therefore not considered sinful, even if he errs in his *ijtihād*.

Al-Shirbīnī and Ibn al-Subkī argued that it is permissible to follow (*taqlīd*) a deceased *mujtahid*. Al-Shirbīnī stated that this view is the soundest one, citing Imām al-Shāfi'ī's statement: "Sects do not cease to exist with the death of their representatives." According to this understanding, the death of a *mujtahid* does not affect the validity of his *ijtihād*; his *ijtihād* remains valid. Furthermore, al-Shirbīnī objected to Fakhr al-Dīn al-Rāzī's view that the *ijtihād* of a deceased *mujtahid* comes to an end, by presenting the following argument: "If the *ijtihād* of a *mujtahid* ceased with his death, then the consensus (*ijmā'*) reached by scholars would also cease upon their death." Based on this reasoning, the *ijtihads* of deceased *mujtahids* remain valid. In the second part of the study, the concept of *taqlid* (legal imitation), its permissibility, who is eligible to engage in it, and whether a deceased *mujtahid* can be followed are examined in detail. Additionally, al-Shirbīnī's stance on issues such as adherence to a particular sect, seeking legal concessions, and whether an era without *mujtahids* is conceivable, is presented.

The study analyzes al-Shirbīnī's views on who is eligible to perform *taqlid*, whether a *mujtahid* can imitate another *mujtahid*, the reasoning behind choosing between *mujtahids* based on their merit, and the controversial issue of following a deceased *mujtahid*. His delineation of the boundaries of *ijtihād* in both jurisprudential and theological matters, and his evaluation of the accuracy and fallibility of *mujtahids*, are discussed within the framework of his general principles of legal methodology (*usūl*). In doing so, the continuity of the classical legal tradition and the areas of debate within it are made visible through al-Shirbīnī's approach.

Regarding taqlid, al-Shirbînî holds that individuals who are not mujtahids are obligated to perform taqlid, while he does not deem it permissible for a scholar capable of ijtihâd to imitate another. With this perspective, he emphasizes the independence and responsibility of scholars. Moreover, by asserting that it is permissible to follow a deceased mujtahid, he underlines that ijtihâd is not limited by temporal validity. In the case of following a less preferred (mafdûl) mujtahid, he presents a more balanced interpretation by highlighting the decisive role of intention. According to Ibn al-Subkî and al-Shirbînî, it is obligatory for those who are not at the level of ijtihâd (independent legal reasoning) to follow a qualified mujtahid (jurist). However, if a scholar has reached a judgment through ijtihâd on a particular issue, it is not permissible for them to follow another mujtahid on that matter. Doing so would mean contradicting their own ijtihâd, whereas it is obligatory for a mujtahid to adhere to their own reasoning. This is considered a behavior consistent with their scholarly independence and responsibility. Similarly, according to the majority of scholars of legal theory (usûl), it is considered impermissible (harâm) for a mujtahid to imitate another mujtahid. Al-Shirbînî expressed that this is the soundest opinion.

In terms of adherence to a particular legal school (madhhab), al-Shirbînî acknowledges individual reasoning-based preferences but regards pursuing legal concessions as a sign of moral and intellectual weakness. Lastly, although he accepts the theoretical possibility of a time without mujtahids, he argues that such a period has never actually occurred, thereby maintaining a sense of hope and tradition that the Muslim community will always have scholarly leaders. His detailed listing of the qualifications required of a mujtahid and his clear classification of the types and degrees of ijtihâd demonstrate his acceptance of the fundamental principles of classical legal theory. However, his views - such as the claim that specialization in theology (kalâm) is not a necessary condition for ijtihâd, and that women and slaves may also perform ijtiḥad - reveal a more inclusive and flexible understanding of the concept. This indicates that al-Shirbînî remained committed to traditional legal principles while also adopting a critical stance on certain issues.

Keywords: Islamic Law, al-Khatîb al-Shirbînî, İjtiḥad, Taqlîd, Mujtahid.

Citation	Seydaoğlu, Muhammet Abdullah- Narin, İsmail. "Hatib eş-Şirbînî'nin İctihad ve Taklid Konularına Yaklaşımı". <i>Academic Analysis</i> 5 (October 2025), 19-40.
Date of Submission	11/06/2025
Date of Acceptance	25/10/2025
Date of Publication	31/10/2025
Article Type	Research Article
Peer-Review	Double anonymized- Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. The article is based on the doctoral dissertation titled "The Usul-Based Preferences of Hatib al-Shirbini," submitted to the Institute of Social Sciences at Bingöl University in 2025.
Plagiarism Checks	Yes- Turnitin
Conflicts of Interest	akademikanalizdergisi@gmail.com
Complaints	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Authors Contributions	Conceiving the Study: First Author %50, Second Author %50 Data Collection: First Author %50, Second Author %50 Data Analysis: First Author %50, Second Author %50 Submission and Revision: First Author %50, Second Author %50
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

Giriş

İslam hukuk düşüncesi, dinî hükümlerin anlaşılması, yorumlanması ve hayata aktarılması süreçlerinde zengin bir metodolojik birikim ortaya koymuştur. Nasları anlama ve tatbik etme faaliyetiyle doğrudan irtibatlı iki temel kavram olan *ictihad* ve *taklid*, hem teorik fikhî tartışmaların hem de pratik hukukî uygulamaların merkezinde yer almıştır. Fakihlerin hüküm istinbatındaki konumları, ilim hiyerarşisi, mezheplerin teşekkülü ve değişimin sınırları gibi meseleler, büyük ölçüde bu iki kavram etrafında şekillenmiştir. Dolayısıyla ictihad ve taklid tartışmaları, yalnızca bireysel mükellefiyetin değil, aynı zamanda fikhin kurumsal sürekliliğinin ve dinamizminin de anahtar kavramları olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada Şâfiî mezhebinin müteahhir dönem fakihlerinden Hatîb eş-Şirbînî'nin ictihad ve taklid hakkındaki görüş ve yaklaşımları incelenmektedir. Klasik usûl geleneğine yaptığı katkıların tespitinde *el-Bedrü't-tâli' fi halli elfâzi Cem'î'l-cevâmi'* adlı eseri temel alınmış; Şirbînî'nin usûl anlayışındaki özgün yönleri ile gelenekle kurduğu ilişki değerlendirilmiştir. Müctehidde bulunması gereken vasıflar, ictihadın mertebeleri, sahâbenin ve Hz. Peygamber'in ictihadı gibi meseleler, Şirbînî'nin söz konusu eserinden hareketle analiz edilmiştir. Ayrıca taklidin kimler için geçerli olduğu, müctehidin başka bir müctehidi taklit edip edemeyeceği, müctehidler arasındaki fazilet farklılığının hükme etkisi ve hayatta olmayan bir müctehidin taklidi gibi tartışmalı meselelerde Şirbînî'nin görüşleri ele alınmıştır.

Hatîb eş-Şirbînî (ö. 977/1570) fıkıh, usûl-i fıkıh, tefsir, Arap dili ve edebiyatı sahalarında yetkin bir âlim olarak tanınmaktadır. Mısır'ın Garbiye vilayetine bağlı Şirbîn köyünde doğmuş, buraya nispetle "eş-Şirbînî" olarak anılmıştır. Ezher'de hatiplik yaptığı için "el-Hatîb" unvanını almıştır. Kahire'de başta Zekeriyâ el-Ensârî (ö. 926/1520) olmak üzere, Şihâbeddîn er-Remlî (ö. 957/1550), Amîre el-Burullusî (ö. 957/1550) ve Nasıruddin et-Tablâvî (ö. 1014/1606) gibi tedris ve telif faaliyetleriyle öne çıkan âlimlerin yanında okumuş ve onlardan icazet almıştır.¹

Şirbînî, yetiştiği Memlûk ilim havzasının telif geleneğine uygun şekilde, fıkıh ve usûl alanlarında çok sayıda eser telif etmiştir. Şâfiî fikhinin temel metinlerinden Nevevî (ö. 676/1277)'nin *Minhâcüt-tâlibîn*'i üzerine kaleme aldığı *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc* adlı eseri, kendi tercihlerini de ortaya koyduğu önemli bir çalışmadır. Eser, Şemseddin er-Remlî (ö. 1004/1596) ve İbn Hacer el-Heytemî (ö.974/1567)'nin şerhlerinden sonra en çok rağbet gören çalışmalardan biri olmuş

¹ İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed el-Hanbelî. *Şezerâtüz'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, (thk. Abdülkâdir Arnavut-Mahmut Arnavut, Dimaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1993), 10, 561-562; Gazzî, Necmeddin Muhammed, *el-Kevâkibü's-sâire* (1-3), (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1418/1997), 3, 72-73; Çavuşoğlu, Ali Hakan, "Hatîb eş-Şirbînî", *DİA*, (İstanbul, 2010), 39, 189-191.

ve Şâfiî fikhinin tedrisinde başvurulan temel kaynaklar arasında yer almıştır. *el-İknô' fî halli elfîzi Ebî Şücâ'* ile *Şerhu't-Tenbîh* adlı eserleri de Şâfiî fikhinin muteber kaynakları arasında yer almaktadır.

Râfiî (ö. 623/1226) ve Nevevî sonrası müteahhirîn dönemi Şâfiî fikhinin gelişiminde Hatîb eş-Şirbînî önemli bir konuma sahiptir. İbn Hacer el-Heytemî ve Şemseddin er-Remlî'nin temas etmediği konularda Şirbînî'nin fikhî tercihlerinin sıralamada Zekeriyâ el-Ensârî'den hemen sonra geldiği kabul edilir. Bu açıdan eserleri, fetvada müracaat edilen temel kaynaklar arasında yer almıştır.²

Hatîb eş-Şirbînî, fıkhındaki yetkinliği kadar usul-i fıkıh alanındaki çalışmalarıyla da tanınmaktadır. Bu alandaki görüşlerini paylaştığı *el-Bedrü't-tâli' fî halli elfâzi Cem'î'l-cevâmi'i* Taceddîn es-Sübki (ö. 771/1370)'nin usul-i fıkıh dair eserine yapılmış en başarılı şerhlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda Şirbînî'nin icthad ve taklid hakkındaki görüşlerinin de ana kaynağını teşkil eden bu eser, klasik usûl geleneğinde memzûc metotla telif edilmiş metinlerden *Cem'u'l-cevâmi'i* veciz bir üslupla açıklamaktadır. Şirbînî'nin bu şerhi, hem klasik şerh geleneğinin karakteristik özelliklerini yansıtmakta hem de Şâfiî usûl geleneğinin 16. yüzyıldaki ilmî birikimini ortaya koymaktadır. Ayrıca, ortaya koyduğu usûl anlayışı Şirbînî'nin *el-Bedrü't-tâli'*da ortaya koyduğu usûl anlayışı, icthad ve taklîd meselelerine yaklaşımında da kendini göstermektedir. Bu kapsamda önce, onun icthad anlayışının temel çerçevesi üzerinde durulacaktır.

1. Hatîb eş-Şirbînî'nin İctihad Hakkındaki Görüşleri

Hatîb eş-Şirbînî, Şâfiî mezhebinin ilmî mirasını yalnızca nakleden bir fakih değil, aynı zamanda bu mirası yeniden yorumlayan bir âlim olarak öne çıkmaktadır. Özellikle icthad ve taklid meselelerine yaklaşımı, onun delil merkezli, tahlilci ve mezhep içi dengeyi gözetten bir metodolojiye sahip olduğunu gösterir. Bu bağlamda, bir yandan Şâfiî mezhebinin usûlünü korumaya özen göstermiş, diğer yandan icthadın kapısının tamamen kapalı olmadığı yönündeki tavrıyla dikkat çekmiştir. Bu çerçevede Şirbînî'nin icthad konusuna ilişkin değerlendirmeleri, temel bazı başlıklar çerçevesinde incelenecektir.

1.1. İctihad Kavramı ve Müctehidde Bulunması Gereken Vasıflar

İctihad kelimesi sözlükte “çaba göstermek, ısrarlı olmak ve bütün gücünü kullanmak” anlamına gelir.³ Terim olarak ise icthad, fakihin dinî bir hükme dair zannını, şer'î delillere dayanarak ve bütün

² Muhammed İbrahim, *Hanefî ve Şâfiîlerde Mezhep Kavramı*, (çev. Faruk Beşer, İstanbul: Nun Yayıncılık, 2010), 153.

³ Ferâhidî, Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, (Beyrut: Mektebetü Lübnan, ts.), “cehede”, 1, 268; İbn Manzûr, Cemâleddîn Muhammed, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2009), 3/166.

gayretini sarf ederek elde etmeye çalışmasıdır.⁴ Bu tanımdan hareketle, yalnızca fakih vasfına sahip kişiler ictihad edebilir. Fakih olmayan kimselerin delillere ulaşmak adına gösterdikleri çaba ise ictihad olarak nitelendirilemez.

Şirbînî, müctehidde bulunması gereken şartlar konusunda önceki fakihlerin ortaya koyduğu esasları benimsemiş ve bu vasıfları delilleriyle birlikte izah etmiştir. Ona göre bir müctehidde bulunması gereken başlıca vasıflar şunlardır:

a. Akıl: İctihatta bulunacak kişinin akıl sahibi olması gerekir. Akıl kavramı hakkında üç görüş zikredilir: (1) Akıl, idrak etme melekesidir; (2) Akıl, mutlak ilimdir; (3) Akıl yalnızca zarurî ilimle sınırlıdır.⁵

b. Bülûğ: Müctehidin bâliğ olması şarttır. Akıl ve beden olgunluğuna erişmemiş bir kimsenin sözüne itibar edilmez; zira akli henüz kemâle ermemiştir.⁶

c. Meleke: Müctehid, dinî ilimleri idrak edebilme yeteneği anlamında bir melekeye sahip olmalıdır.⁷

d. Fakîhu'n-nefs: Şirbînî, bu kavramı, fıkıhın derinliklerine nüfuz edebilen, dinin maksatlarını kavrayabilen rabbânî âlim şeklinde tanımlar.⁸

e. Kur'an ve Sünnet'e vükûfiyet: Müctehid, kendilerinden hüküm istinbat edilecek âyet ve hadisleri bilmelidir.⁹

f. Akfî deliller hakkında derin bilgi sahibi olma: Müctehid, akfî delillerin (özellikle berâet-i asliye) mahiyetini ve kullanılış tarzını bilmelidir.¹⁰

g. Dil ve usûl bilgisi: Arap dili, lügat, fıkıh usûlü ve belâgat gibi ilimlerde orta düzeyde bilgi sahibi olmak zorundadır.¹¹

h. İcmâ bilgisi: Müctehidin, icmâa aykırı hüküm vermemesi için icmâ konularını bilmesi gerekir.¹²

⁴ İbnü's-Sübki, Tâceddîn es-Sübki, *Cem'u'l-cevâmi'*, çev. Mehmet Selim Aslan, (Bursa: Emin Yayınları, 2021), 118; Adnan Algül, *İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın İslam Hukuk Bilimindeki Yeri ve Önemi*, (İstanbul: Çıra Akademi Yayınları, 2017), 267-268.

⁵ Mahallî, Celâleddîn Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Mahallî, *el-Bedru't tâli' fi halli Cem'î'l-cevâmi'* (1-2), (Beyrut: Dâru'n-nevâdir, 2018), 1315-1316; Şirbînî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Bedru't-tâli' fi halli elfâzi Cem'î'l-cevâmi*, thk. Mahmud Emin es-Seyyid, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2021), 579.

⁶ Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 579.

⁷ Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 579.

⁸ Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 580.

⁹ Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 580.

¹⁰ Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 580.

¹¹ Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 580.

¹² Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 581.

i. Nâsîh-mensûh bilgisi: Hükümlerin hangisinin önce, hangisinin sonra geldiğini belirleyebilmesi için âyet ve hadislerin nâsîh ve mensûhunu bilmesi gerekir.¹³

j. Nüzûl sebeplerini bilme: Âyetlerin nüzûl sebeplerini bilmek, doğru yorumlama açısından zorunludur.¹⁴

k. Hadis bilgisi: Hadislerin sıhhat derecelerini ve bunların öncelik sırasını bilmelidir.¹⁵

l. Râvîlerin durumu: Râvîlerin adalet ve zabt açısından durumlarını bilmek, hadislerin sıhhatini tayin etmek için gereklidir.¹⁶

m. Sahabe bilgisi: Şirbînî, sahabenin adaleti meselesinden çok, yaş ve bilgi itibarıyla hangisinin daha üstün olduğunu bilmenin önemli olduğunu savunur. Çünkü daha bilgili sahabenin rivayeti önceliklidir. Günümüzde ise râvîlerin durumuna dair Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim gibi hadis imamlarının değerlendirmelerine güvenmek yeterlidir.

Şirbînî'ye göre, müctehid olmak için kelâm ilmini derinlemesine bilme zorunluluğu yoktur. İslam akidesini taklidî olarak bilmek, hüküm istinbatı için yeterlidir.¹⁷ Aynı şekilde, furû-i fıkıh bilgisi de zorunlu değildir; zira bu ilim, ancak icthad sonrası elde edilebilir.

Şirbînî, *Cem'ul-cevâmi'*'i şerh ederken kadınların, kölelerin ve hatta fâsık kimselerin icthad edebileceğine dair görüşleri Taceddîn es-Sübki'den aktararak bunları izah etmiş ve değerlendirmiştir. Söz konusu görüşleri kendisine ait özgün bir icthad olarak ileri sürmemekle birlikte, genel çerçevesini benimseyerek Taceddîn es-Sübki'nin yaklaşımına paralel ve destekleyici bir tutum sergilemiştir. Bu bağlamda Şirbînî, müftünün adalet vasfını fetvaya güvenin şartı olarak gören Gazzâlî'den¹⁸ ayrılmakta ve icthad ehliyetini ahlâkî yeterlilikten ziyade ilmî yeterlilik bağlamında ele almaktadır.

1.2. Müctehidler Tabakaları

Müctehidler, icthad yetkinliklerine ve sahip oldukları ilmî donanımına göre çeşitli tasniflere tabi tutulmuşlardır. Şirbînî'nin görüşleri ile diğer klasik usûl âlimlerinin değerlendirmeleri doğrultusunda bu sınıflandırma üç temel başlık altında incelenebilir:

¹³ Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 581.

¹⁴ Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 581.

¹⁵ Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 581.

¹⁶ Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 582.

¹⁷ Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 582.

¹⁸ Gazzâlî, Ebû Hâmîd Muhammed b. Muhammed, *el-Mustasfâ min 'ilmi'l-Usul (1-2)*, thk. Muhammed Süleyman el-Eşkar, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2015), 2/382.

A) Mutlak Müctehid (Müstakil Müftü)

Şirbînî'ye göre mutlak müctehid, herhangi bir mezhebi veya müctehidi taklit etmeksizin doğrudan şer'î delillerden hüküm çıkarabilen bâliğ, âkil ve meleke sahibi kimsedir.¹⁹ Ancak Şirbînî, bu seviyeye ulaşan bir âlimin her konuda aynı nitelikleri eksiksiz biçimde taşımasının zorunlu olmadığını belirtir. Ona göre âkil ve bâliğ olmak, meleke sahibi ve fakîhu'n-nefs olmak, nâsîh-mensûh bilgisine sahip olmak, Arapçayı ve hadislerin sıhhat derecelerini anlayabilmek gibi vasıflar, her mesele için zorunlu olan genel şartlar değil, ictehad edilen konunun mahiyetine göre aranması gereken niteliklerdir.²⁰

Şâfiî fukahâsından İbnü's-Salâh (ö. 643/1245)'a göre mutlak müctehid, doğrudan delillerden hüküm çıkarabilecek kapasitede olup herhangi bir müctehidin görüşüne bağlı kalmaz. İmam Azam Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Evzâî (ö. 157/774), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), İmam Mâlik (ö. 179/795), İmam Şâfiî (ö. 204/820) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) bu seviyedeki müctehidlerin önde gelen örnekleridir.²¹

B) Mezhepte Müctehid (Mukayyed Müctehid)

Bu seviyedeki müctehid, bağlı bulunduğu mezhep imamının koyduğu usûlî kurallara bağlı kalarak hüküm çıkarır; ictehadında mutlak müctehid kadar bağımsız değildir. Bununla birlikte, mezhebin usûlüne bağlı kalarak meseleleri çözme kabiliyetine sahiptir. Bu sınıf, "ashâbü't-tercîh" olarak da adlandırılır.²² Şâfiî mezhebinde Râfiî (ö. 623/1226), Nevevî (ö. 676/1277), Mâverdî (ö. 450/1058), Ebu't-Tayyib et-Taberî (ö. 450/1058), Şîrâzî (ö. 476/1083), Cüveynî (ö. 478/1085) ve Abdülvâhid b. İsmâil er-Rûyânî (ö. 502/1108) bu kategoriye dâhil edilen önemli isimlerdir.²³

C) Fetvada Müctehid (Nüzzâr fi't-tercîh)

Fetvada müctehid, mezhep içindeki görüşler arasında tercih yapabilen; ancak yeni hükümler ortaya koymaktan ziyade mevcut ictehadlar arasında seçim yapan fakihtir. Bunlar, özellikle mezhep imamlarının görüş ayrılığı yaşadığı meselelerde tercihte bulunurlar.²⁴

¹⁹ Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 579.

²⁰ Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 579-583.

²¹ İbnü's-Salâh, Abdurrahman eş-Şehrezürî, *Fetâvâ*, (Diyarbakır: el-Mektebetü'l-İslamiyye, t.y.), 1, 21-41; Hasan Güler, "Şâfiî Müctehid Tabakaları ve Mezhep İçi Tercihteki Roller", *Trabzon İlahiyat Dergisi*, 9/1 (Bahar 2022), 67-102.

²² Mahallî, *Bedru't-tâli'*, 3/1322; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 583. Şâfiî mezhebinde Râfiî (ö. 623/1226), Nevevî (ö. 676/1277), Mâverdî (ö. 450/1058), Ebu't-Tayyib et-Taberî (ö. 450/1058), Şîrâzî (ö. 476/1083), Cüveynî (ö. 478/1085) ve Abdülvâhid b. İsmâil er-Rûyânî (ö. 502/1108) bu kategoriye yer alan isimlerdir. Heyto, Muhammed Hasan, *el-İctihâd ve tabakâtü müctehidi's-Şâfiyye*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), 49; Güler, "Şâfiî Müctehid Tabakaları ve Mezhep İçi Tercihteki Roller", 67-102.

²³ Heyto, *el-İctihâd ve tabakâtü müctehidi's-Şâfiyye*, 49; Güler, "Şâfiî Müctehid Tabakaları ve Mezhep İçi Tercihteki Roller", 67-102.

²⁴ İbnü's-Sübkî, *Cem'u'l-Cevâmi'*, 118-119; Zerkeşî, Bedreddîn Muhammed b. Bahadır, *Teşnîfu'l-mesâmi' bi Cem'i'l-*

Abdullah b. Huseyn Belfakîh, bu sınıfı “nüzzâr fi't-tercîh” şeklinde özel bir tabaka olarak ele almıştır. Bu seviyedeki fakihler, özellikle Râfî ile Nevevî arasındaki görüş ayrılıklarında tercihte bulunurlar ve Şeyhayn'ın (iki büyük Şâfiî müctehidi) kriterlerine riayet ederler. İsnevî (ö. 772/1370), Zekeriyâ el-Ensârî (ö. 926/1520), Şehâbeddin er-Remlî (ö. 957/1550), İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567) ve Şemseddin er-Remlî (ö. 1004/1596) bu grupta yer alan başlıca fakihlerdendir.²⁵

Hanefî usulüne göre ise müctehidler yedi tabakaya ayrılmaktadır: 1. Mutlak müctehid, 2. Mezhepte müctehid, 3. Meselede müctehid, 4. Ehl-i tahrîc, 5. Ehl-i tercih, 6. Ehl-i fetva, 7. Ehl-i taklîd. Burada ilk üç tabaka müctehid sayılmakta; diğer dört tabaka ise daha çok “fetva verme ve taklit etme ehliyetine sahip ulemâ” olarak değerlendirilmektedir.²⁶

Bu sınıflandırmalar hem ictihadın ilmi çerçevesini hem de mezhepler içerisindeki ictihad hiyerarşisini ortaya koymak açısından önem arz etmektedir.

1.3. Hz. Peygamber'in İctihadı

Fakihlerin çoğunluğuna göre, hakkında açık bir nass bulunmayan meselelerde Hz. Peygamber'in ictihadda bulunması caizdir ve fiilen böyle ictihadların vuku bulduğu kabul edilir. Bu görüşün dayanaklarından biri, Tevbe Sûresi'nin 43. ayetidir: "Allah seni affetti de doğru söyleyenler sence belli olmadan ve kimlerin yalancı olduğunu bilmeden niçin onlara izin verdin?"²⁷ Bu ayette, Bedir Savaşı'ndaki esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılması yönünde verilen kararın, ilahî vahye dayalı olmayıp bir ictihad ürünü olduğu ve daha sonra bazı esirlerin münafık olduğunun anlaşılmasıyla bu kararın eleştirildiği görülmektedir. Şirbînî'ye göre, Resûlullah'ın ictihadda bulunmasının câiz olduğu sahit bir görüştür. Bu görüşe bağılı olarak, Hz. Peygamber'in gerçekleştirdiği ictihadların isabetli olduğu ve hata içermediği kabul edilir. Zira peygamberlik makamı, ictihad bağlamında hata ile nitelendirilmekten münezzehtir.²⁸

Diğer taraftan, bazı âlimler Hz. Peygamber'in vahiy ile desteklenmiş olması hasebiyle ictihadda bulunmasına gerek olmadığını, dolayısıyla ictihadının caiz olmadığını ileri sürmüştür.²⁹ Şirbînî, bu

cevâmi' (1-4), (Kâhire: Mektebetu'l-Kurtubâ, 1998), 4/564-575; Mahallî, *Bedru't-tâli'*, 3/1322; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 582-583.

²⁵ Belfakîh, Abdullah b. Huseyn, *Matlabü'l-ikâz fi'l-keîmi 'alâ şey'in min ğureri'l-elfâz*, thk. Mustafa b. Hâmid b. Sümeyt, (Kuveyt: Dâru'd-diyâ, 2017), 114; Sekkâf, Alevî b. Ahmed, *el-Fevâidu'l-mekkiyye fîmâ yehtâcuhu talebetü's-Şâfiîyye*, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle âşirun, 2015), 125; Mahsun Aslan, *İbn Hacer el-Heytemî ile Şemsuddîn er-Remlî ve İhtilaf Sebepi*, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 292.

²⁶ İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, (Beyrût: Dâru'l-Marife, 2018), 1/181.

²⁷ et-Tevbe 9/43.

²⁸ Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 584-585.

²⁹ Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 584.

görüşü reddeder; zira vahyin iniş zamanının Peygamber'in elinde olmayan bir husus olduğunu ve bu nedenle Resûlullah'ın, nass bulunmayan durumlarda ictihad etmek zorunda kalabileceğini belirtir.³⁰

Bir başka görüş, Hz. Peygamber'in sadece dünyevî işlerde ve savaşla ilgili konularda ictihadda bulunabileceğini savunurken, dördüncü görüş bu meselede tevakkuf etmeyi tercih eder. Fahreddîn er-Râzî, muhakkik fakihlerin çoğunluğunun bu son görüşü benimsediğini ifade etmiştir.³¹

Hülasa, Şirbînî bu konuda dört farklı görüş aktarmaktadır:

1. Hz. Peygamber'den ictihadın meydana geldiği ve tercih edilen görüşün, onun ictihadının vaki olduğu yönündedir (sahih görüş).³²
2. Hz. Peygamber'in hiçbir konuda ictihadda bulunmadığı, tüm fiil ve tasarruflarının vahye dayandığı görüşüdür.³³
3. Hz. Peygamber'in yalnızca savaş, esir gibi belirli konularda ictihadda bulunduğunu ileri süren görüştür.³⁴
4. Bu hususta herhangi bir kanaat belirtmeyip tevakkufta bulunmak gerektiğini savunan görüştür.³⁵

Şirbînî, Taceddîn es-Sübkî'nin de belirttiği üzere sahih olan görüşün, Hz. Peygamber'in ictihadının vaki olduğu yönünde olduğunu kabul eder. Ona göre, ayetle düzeltilen hususlar da Hz. Peygamber'in ictihadına dayalı olup, doğrudan vahiy kaynaklı ifadeler değildir.

1.4. Hz. Peygamber Döneminde Sahabenin İctihadı

Hz. Peygamber hayatta iken sahabenin ictihad yapıp yapamayacakları da fıkıh usulü literatüründe tartışılan önemli meselelerdendir. Şirbînî'ye göre, sahih olan görüş sahabenin ictihadının caiz olduğudur. Bu görüş, hakkında açık nass bulunmayan meselelerde sahabenin ictihad etmesini meşru kabul eder.

Bununla birlikte, sahabenin ictihadının mutlak olarak caiz olmadığını ileri süren bir görüş de mevcuttur. Üçüncü bir yaklaşım, sahabenin ictihadının ancak Hz. Peygamber'in izniyle mümkün

³⁰ Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 584.

³¹ Râzî, Fahreddîn Muhammed b. Ömer el-Hüseyin, *el-Mahsûl, fî 'ilmi usûli'l-fıkh (1-2)*, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2012), 2/408.

³² Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 584.

³³ Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 584.

³⁴ Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 585.

³⁵ Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 585.

olacağını ileri sürerken, dördüncü görüş yalnızca Hz. Peygamber'den uzakta bulunan sahabenin ictihadının caiz olduğunu savunur. Beşinci görüş ise, ictihadı yalnızca idari ve hukuki yetkiyle donatılmış valiler gibi kimselerle sınırlandırır. Bu görüşün dayanaklarından biri, Hz. Peygamber'in Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken ictihad ile ilgili yaptığı konuşmadır.³⁶

Sahabenin ictihadının caiz olduğunu kabul eden âlimler arasında, bu ictihadların gerçekten vuku bulup bulmadığı da tartışma konusudur. Şirbînî, en sahih görüşün bu tür ictihadların gerçekten meydana geldiğini kabul eden görüş olduğunu belirtir. Bu noktada Gazzâlî, Âmidî ve İbn Hâcib'in de aynı kanaati taşıdığı görülmektedir.³⁷

Sahabe ictihadına örnek olarak Sa'd b. Muâz'ın Benî Kureyza Yahudileri hakkında verdiği hüküm zikredilir. Yahudiler, Sa'd'ı hakem olarak seçmiş ve onun hükmünü kabul edeceklerini bildirmiştir. Sa'd, erkeklerin öldürülmesi, kadın ve çocukların esir alınması ve mallarının ganimet olarak değerlendirilmesi yönünde hüküm vermiştir. Hz. Peygamber bu hükmü, "Onlar hakkında Allah'ın ve Resûlünün hükmüyle hüküm verdin."³⁸ diyerek tasdik etmiştir. Bu olay, sahabe ictihadının Hz. Peygamber tarafından onaylandığını gösteren güçlü bir örnektir.³⁹

1.5. İtikadî Meselelerde Hata ve İsabet

Şirbînî, ictihadı itikadî ve fikhî olmak üzere iki temel kategoriye ayırmakta, bu ayrımı değerlendirmenin esas ölçütü hâline getirmektedir. Ona göre, itikadî meselelerde yalnızca musîb (isabet eden) kişinin ictihadı makbul sayılır. Musîb olarak tanımlanan kişi, Hakk'a yönelen, mümin kimliğini koruyan ve İslam'ın temel esaslarını tasdik eden müctehiddir. Âlemin yaratılmışlığı, Allah'ın varlığı ve sıfatları, nübüvvet gibi inanç esaslarında doğru görüşün yalnızca bir tane olduğu ve bunun dışında kalan görüşlerin batıl olduğu kabul edilir. Şirbînî'ye göre, bu hakikatlere aykırı şekilde ictihadda bulunan kimse yalnızca hatalı değil, aynı zamanda günahkâr ve kâfir olarak değerlendirilir.⁴⁰

Bu görüşe karşı çıkan bazı Mutezilî ve hadis ehli âlimler de bulunmaktadır. Câhız ve Amberî, itikadî konularda ictihad eden kişinin hata etmesi durumunda günahkâr olmayacağını savunmuşlardır. Hatta bazı rivayetlerde Amberî'nin, bu tür bir hatanın dahi musîb olabileceğini ileri sürdüğü nakledilmiştir.⁴¹

³⁶ Şirbînî, *Bedru't-tâli*, 584-585.

³⁷ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, 2/391; Âmidî, Seyfuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2019), 688; İbn Hâcib, Cemâleddîn Osman b. Ömer, *Muhtasarü Müntehe's-sûl ve'l-emel fî 'ilmeyi'l-usûl ve'l-cedel*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006), 4/537.

³⁸ Buhârî, "Meğâzî", 30; Müslim, "Cihâd", 21.

³⁹ Mahallî, *Bedru't-tâli*, 3, 1327; Şirbînî, *Bedru't-tâli*, 585.

⁴⁰ Mahallî, *Bedru't-tâli*, 3, 1329; Şirbînî, *Bedru't-tâli*, 585.

⁴¹ İbnü's-Sübkî, *Cem'u'l-cevâmi*, 120.

Bununla birlikte Şirbînî, bu tür görüşlerin İslam âlimleri arasındaki icmâa aykırı olduğunu vurgular. Zira ona göre, İslam'ın tamamını veya bir kısmını inkâr eden kişinin kâfir sayılacağı hususunda ittifak vardır. Dolayısıyla icmâa muhalefet eden bu tür yaklaşımlar geçersizdir.⁴²

1. 6. Fıkhî Meselelerde Hata ve İsbet

Fıkhî meselelerde ictihadın değerlendirilmesi, nassın bulunup bulunmamasına göre şekillenmektedir. Şirbînî'nin aktardığı çoğunluk görüşüne göre, hakkında açık ve kesin bir delil bulunmayan konularda her müctehidin ictihadı isabetli kabul edilir. Bu görüş; Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin genel kabulüyle örtüşmektedir. Söz konusu yaklaşımda, müctehid doğru hükme ulaşmasa bile samimi çabası sebebiyle sevap kazanmakta, bu nedenle ictihadında hata etse dahi günahkâr sayılmamaktadır.⁴³

Ancak ictihadın doğruluğu meselesi yalnızca müctehidin gayretine bağlanmamış, Allah'ın hükmünün mahiyeti de tartışmaya konu olmuştur. Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/935-36) ve Ebu Bekir el-Bakillânî (ö. 403/1013), Allah'ın hükmünün müctehidin zannına tabi olduğunu savunmuşlardır. Buna karşın Ebu Yusuf, İmam Muhammed eş-Şeybânî ve İbn Süreyc gibi isimler, Allah'ın önceden belirlenmiş bir hükmünün bulunduğunu, müctehidin bu hükme ancak tevafuk edebileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu yaklaşıma göre, ictihad isabetli sayılsa bile bu isabet, hakikatin kendisine ulaşmak anlamına gelmez.⁴⁴

1.7. Şirbînî'nin Tercih

Şirbînî, hakkında nass bulunmayan meselelerde yalnızca bir müctehidin doğruya ulaşacağını savunur. Ona göre, Allah her mesele hakkında önceden belirlenmiş bir hüküm koymuştur; fakat bu hükme ulaştırılan işaretlerin değerlendirilmesi, müctehidin akli ve yeteneğiyle sınırlıdır. Dolayısıyla, aynı işaretleri görseler de müctehidlerin yetenekleri farklı olabileceği için, hepsinin aynı anda isabet etmesi mümkün değildir.⁴⁵

Bununla birlikte, hakkında açık ve kesin bir nass bulunan konularda ise ictihadda isabet yalnızca bir kişiyle sınırlıdır. Bu konuda fakihler arasında ihtilaf bulunmamakta, diğer görüşler hatalı sayılmaktadır. Ancak en sahih görüşüne göre, böyle bir konuda ictihad yapan müctehid hata ettiğinde

⁴² Şirbînî, *Bedru't-tâli*, 586.

⁴³ İbn Hâcib, *Muhtasar*, 4/545; Zerkeşî, *Teşnîf*, 4, 587; Şirbînî, *Bedru't-tâli*, 586.

⁴⁴ Zerkeşî, *Teşnîf*, 4/587; Leknevî, Muhammed b. Nizamuddîn Muhammed es-Sehâlevî el-Ensârî, *Fevâtihu'r-rahamût şerhu Müsellemi's-subût (1-2)*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2002), 2/416.

⁴⁵ Şirbînî, *Bedru't-tâli*, 587.

dahi günahkâr olmaz. Bununla birlikte, müctehid ihmalkârlıkla hareket etmişse, bu durumda oy birliğiyle günahkâr kabul edilir.⁴⁶

2. Hatib eş-Şirbînî'nin Taklid Hakkındaki Görüşleri

Sözlükte “bir şeyi insan veya hayvanın boynuna asmak ya da takmak”⁴⁷ anlamına gelen *taklid* kelimesi terim olarak, bir âlimin icthadî bir konuda, delillerin farkında olmaksızın veya onları değerlendirmeksizin bir görüşü benimsemesidir.⁴⁸ Özetle, delilini bilmeden bir görüşü kabul etmeye taklid denir.⁴⁹ Şirbînî'ye göre, delilini bilerek bir söze inanmak veya fiil ve takrire uymak taklîd olarak nitelendirilemez. Çünkü o, taklîdi “delilini bilmeden bir görüşe inanmak”⁵⁰ şeklinde tanımlar. Delilini bilerek bir görüşe inanmak ise, Şirbînî'ye göre, icthad kapsamına girer. Zira delilin bilinmesi müctehide has bir vasıftır. Şirbînî bu noktada, müctehidin ulaştığı delilin muarızlardan uzak olduğunu fark ettiğinde, artık o delile dayanarak hükme vardığını ifade eder. Dolayısıyla bir müctehidin deliline dayanarak ulaştığı görüşe ittiba etmesi, taklîd değil, icthadın kendisidir.⁵¹ Kimlerin taklid edip etmeyeceği hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Şirbînî ve klasik usûl âlimlerinin çoğunluğuna göre, taklîd yalnızca müctehid olmayan kimseler açısından söz konusudur.⁵² Bir müctehid, icthad yapma kabiliyetine sahip olduğu sürece, hakkında icthad yaptığı bir meselede başkasını taklit edemez. Çünkü icthad kabiliyeti bulunan birinin, kendi ilmî çıkarımını terk ederek başkasının görüşüne bağlanması, asıl olan bir durumu bırakıp tali olan bir duruma yönelmesi anlamına gelir. Bu durum, abdest alma imkânı varken teyemmüme başvurmanın caiz olmamasıyla kıyaslanabilir.

Şirbînî ve klasik usûl âlimlerinin genel kanaatine göre, bir müctehid, icthad yapma kabiliyetine sahip olmakla birlikte henüz belirli bir konuda icthad gerçekleştirmemiş olsa dahi başkasını taklîd edemez.⁵³ Şirbînî, bu görüşü en sahih görüş olarak nitelendirmiştir.⁵⁴

⁴⁶ Şirbînî, *Bedru't-tâli*, 587.

⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3, 450.

⁴⁸ Kaya, Eyyüp Said, "Taklid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39, 461-465.

⁴⁹ Şirbînî, *Bedru't-tâli*, 590.

⁵⁰ Şirbînî, *Bedru't-tâli*, 590.

⁵¹ Mahallî, *Bedru't-tâli*, 3/1338; Şirbînî, *Bedru't-tâli*, 590.

⁵² İbnü's-Sübkî, *Cem'ul-cevâmi'*, 121; Şirbînî, *Bedru't-tâli*, 591.

⁵³ İbn Hâcib, *Muhtasar*, 4/592; Zerkeşî, *Teşnîf*, 4/605; Mahallî, *Bedru't-tâli*, 3/1339; İbn Neccâr, Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed, *Şerhu'l-Kevkebi'l-münîr*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2007), 576; Şirbînî, *Bedru't-tâli*, 591; Emir Pâdişâh, Muhammed Emin el-Hüseynî, *Teysîru't-Tahrîr (1-2)*, (Kahire: Dâru's-selâm, 2014), 2/1454.

⁵⁴ Şirbînî, *Bedru't-tâli*, 591.

Ebu İshak el-İsferayîni (ö. 418/1027), akaid konuları gibi kesin ve kat'î olan konularda taklidin caiz olmadığını söylemiştir.⁵⁵

Süfyân es-Sevrî (ö.161/778)'ye göre bir müctehid, bir konu hakkında ictihad yapmamışsa o meselede başka bir müctehidi taklid edebilir. Çünkü o mesele hakkında henüz bir bilgiye sahip değildir.⁵⁶

Bazı usûlcülere göre müctehid olmasa bile âlim olan birinin, bir müctehidi taklid etmesi caiz değildir. Zira alim olan biri, araştırma kabiliyetine sahip olduğu için başkasını taklid etmek yerine delili araştırmakla mükelleftir. Alim olmayanların ise böyle bir imkânı olmadığı için bir müctehidi taklid etmesi zorunludur.⁵⁷

Kimilerine göre alim olan birinin, şu an itibarı ile konu hakkında bilgisi olmadığı için bir müctehidi taklid etmesi caizdir.⁵⁸ Bazılarına göre ise kadı olan biri, tarafların konuyla ilgili sorununu hemen çözmek için bir müctehidi taklid edebilir.⁵⁹

Hanefî fukahâsından olan Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö.189/805)'ye göre müctehid, kendisinden daha bilgili olan başka bir müctehidi taklid edebilir. Ancak kendisine eş değer olan ya da kendisinden daha zayıf olan birini taklid edemez.⁶⁰

Şâfiî fukahâsından olan İbn Süreyc'e (ö.306/918) göre, müctehidin ictihadla uğraşacak vakti yok ise bu durumda başka birini taklid edebilir. Aksi takdirde taklid edemez.⁶¹

Tâceddin es-Sübkî ve Şirbînî'ye göre, müctehid seviyesinde olmayan kişilerin bir müctehidi taklit etmesi zorunludur. Ancak bir meselede ictihad yaparak hüküm hakkında bir kanaate ulaşan bir âlimin, başka bir müctehidi taklit etmesi caiz değildir. Çünkü böyle bir durumda kendi ictihadına muhalefet etmiş olur. Hâlbuki bir müctehidin, kendi ictihadına tabi olması vaciptir. Bu, onun ilmî bağımsızlığına ve sorumluluğuna uygun bir davranış olarak değerlendirilir. Aynı şekilde, usûlcülerin çoğunluğuna göre, bir müctehidin başka bir müctehidi taklit etmesi de haram kabul edilir. Şirbînî, bu yaklaşımın en sahih görüş olduğunu ifade etmiştir.⁶²

⁵⁵ İbnü's-Sübkî, *Cem'ü'l-cevâmi'*, 121; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 591.

⁵⁶ Zerkeşî, *Teşnîf*, 4/605; İbn Neccâr, *Şerhu'l-Kevkeb*, 576.

⁵⁷ Mahallî, *Bedru't-tâli'*, 3/1339; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 591.

⁵⁸ Mahallî, *Bedru't-tâli'*, 3/1339; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 591.

⁵⁹ İbnü's-Sübkî, *Cem'ü'l-cevâmi'*, 121; Mahallî, *Bedru't-tâli'*, 3/1339; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 591

⁶⁰ Mahallî, *Bedru't-tâli'*, 3/1340; İbn Neccâr, *Şerhu'l-Kevkeb*, 576; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 591; Emir Pâdişâh, *Teysîru't-Tahrîr*, 2/1454.

⁶¹ Zerkeşî, *Teşnîf*, 4/606; İbn Neccâr, *Şerhu'l-Kevkeb*, 576; Mahallî, *Bedru't-tâli'*, 3/1340; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 591.

⁶² İbnü's-Sübkî, *Cem'ü'l-cevâmi'*, 121; Mahallî, *Bedru't-tâli'*, 3/1339; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 591.

2. 1. Mefdûlun Taklidi

Fazilet, ilim ve takva açısından birbirine üstünlük sağlayan müctehidlerden hangisinin tercih edilmesi gerektiği veya daha üstün bir müctehid varken onun seviyesinde olmayan birinin taklit edilemeyeceği konusu İslam alimleri arasında tartışılmıştır. Bu hususta şu görüşler öne çıkmaktadır:

Mâliki âlimlerden İbn Hâcib (ö. 645/1248), fazilet açısından daha üstün bir müctehid varken, daha az faziletli olan birini taklit etmenin caiz olduğunu savunmuştur. Ona göre bu durum, sahabe döneminde vuku bulmuş bir durumdur. İnsanlar rastladıkları sahabeye soru sorar ve onun verdiği cevap doğrultusunda amel ederdi. Bu uygulama engellenmemiştir ve sahabe sonrasındaki dönemde de bu anlayış değişmemiştir. Mâliki, Hanefî, Hanbelî ve Şâfiîlerin çoğunluğu bu görüşü benimsemiş olup, meşhur görüş de bu doğrultudadır.⁶³

Buna karşın, Şâfiî âlimlerinden İbn Akîl (ö. 769/1362), İbn Süreyc ve Sem'ânî, fazilet açısından daha üstün bir müctehidin tercih edilmesinin zorunlu olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre, delili kuvvetli olan bir müctehid varken, zayıf delillere dayanan bir müctehidin görüşüne bağlanmak doğru değildir.⁶⁴

Şirbînî, bu konuda Taceddîn es-Sübki ile aynı görüşü paylaşmıştır. Onlara göre burada bir tafsilat yapılması gerekir. Şayet kişi, fazileti daha az olan bir müctehidi, diğer müctehitlerle eşit veya onlardan üstün görüyorsa, bu durumda onu taklit etmesi caizdir. Ancak fazileti az olan müctehidi, fazileti çok olana eşit veya ondan üstün görmüyorsa, bu durumda onu taklit etmesi caiz değildir. Bu görüş, taklit eden kişinin kendi itikadını esas alır ve üstün müctehidi araştırma zorunluluğu bulunmadığını belirtir. Şayet kişi, üstün olduğuna kesin bir kanaat getirdiği bir müctehidi benimsemişse, o müctehidi taklit etmesi zorunlu hale gelir.⁶⁵

İlim ve takva bakımından müctehidlerin tercih edilmesi konusunda, en sahih görüşe göre ilim açısından üstün olan müctehid, takva bakımından üstün olan müctehide tercih edilir. Çünkü ilim, ictihadın niteliğini doğrudan etkilerken, takva doğrudan bir etkide bulunmaz. Şirbînî ve Taceddîn es-Sübki'nin yanı sıra Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî usûlcüler de bu görüşü desteklemiştir. Bununla birlikte, bazı alimler takvanın öncelikli olduğunu, kimileri ise her iki özelliğin eşit derecede önemli olduğunu veya yaşça büyük olan müctehidin görüşünün tercih edilmesi gerektiğini savunmuşlardır.⁶⁶

⁶³ İbn Hâcib, *Muhtasar*, 4/604; Irâkî, Veliyuddîn Ebî Zur'a Ahmed b. Abdurrahîm b. Hüseyin, *el-Gaysu'l-hâmi' şerhu Cem'î'l-cevâmi' (1-3)*, (Kahire: el-Farukü'l-Hadise, 2010), 3/896; İbn Neccâr, *Şerhu'l-Kevkeb*, 585.

⁶⁴ Zerkeşî, *Teşnîf*, 4/608; İbn Neccâr, *Şerhu'l-Kevkeb*, 585.

⁶⁵ Irâkî, *Gaysu'l-hâmi'*, 3/896; Mahallî, *Bedru't-tâli'*, 3/1343-1344; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 593.

⁶⁶ Râzî, *Mahsûl*, 2/434; İbnü's-Sübki, *Cem'u'l-cevâmi'*, 122; Zerkeşî, *Teşnîf*, 4/609; Mahallî, *Bedru't-tâli'*, 3/1344; İbn

2.2. Hayatta Olmayan Bir Müctehidin Taklidi

Hayatta olmayan bir müctehidin taklit edilip edilemeyeceği konusu İslam âlimleri arasında tartışılmıştır ve bu hususta farklı görüşler öne sürülmüştür. Fahreddîn er-Râzî, ölen bir müctehidin sözü ve ictihadının geçerliliğini yitireceğini savunur. Ona göre, ictihad eden kişinin ölümüyle ictihad sona erer ve dolayısıyla o müctehid taklit edilemez. Râzî, bu görüşünü, icmâ edilen bir meselede muhalefet eden kişinin ölmesiyle muhalefetin sona ermesi ve icmânın geçerliliğini koruması örneğiyle temellendirir. Bu mantıkla, müctehidin ölümüyle birlikte onun ictihadı da sona erer.⁶⁷ Râzî, ölmüş müctehidlerin ictihadlarının kitaplarda yer almasının ise yalnızca onların yöntemlerini öğrenmek ve üzerinde ittifak edilen ile ihtilafli konuları tespit etmek amacıyla olduğunu ifade eder.⁶⁸

Buna karşın, bazı usûlcülere göre, eğer hayatta olan bir müctehid bulunmuyorsa, ölmüş bir müctehidi taklit etmek caizdir. Ancak hayatta olan bir müctehid mevcutsa, ölen birini taklit etmek caiz görülmez.⁶⁹

Şâfiî fakihlerden Safiyuddîn el-Hindi (ö. 715/1315), ölmüş bir müctehidin görüşlerinin, onun mezhebine mensup hayatta olan bir müctehid tarafından nakledilmesi halinde taklit edilebileceğini belirtmiştir. Bu durumda, hayattaki müctehid, bağlı olduğu mezhep imamının sabit kalan görüşlerini ve terk edilen görüşlerini ayırt etme yetisine sahip olduğundan, doğru olan görüşü nakledebilir. Bu bağlamda, ölen bir müctehidin görüşleri geçerli kalmaya devam eder.⁷⁰

Şirbînî, ölen bir müctehidin taklit edilmesinin caiz olduğunu savunmuştur. Şirbînî, bu görüşün en sahih olduğunu belirtmiş ve İmam Şâfiî'nin "Mezhepler, temsilcilerinin ölümüyle sona ermez"⁷¹ sözünü delil olarak getirmiştir. Bu anlayışa göre, bir müctehidin ölümü, onun ictihadının geçerliliğini etkilemez ve ictihadı baki kalır. Şirbînî, ayrıca, Fahreddîn er-Râzî'nin ölen bir müctehidin ictihadının sona erdiği yönündeki görüşüne karşı, şu delille itiraz etmiştir: "Eğer bir müctehidin ölümüyle ictihad sona ermiş olsaydı, icmâ eden âlimlerin ölmesiyle de icmâlarının sona ermesi gerekirdi."⁷² Bu gerekçeyle, ölen müctehidlerin ictihadları geçerliliği korunmaktadır.

Neccâr, *Şerhu'l-Kevkeb*, 586; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 593; Emir Pâdişâh, *Teysîru't-Tahrîr*, 2/1462.

⁶⁷ Râzî, *Mahsûl*, 2/436; İbnü's-Sübkî, *Cem'u'l-cevâmi'*, 122; Mahallî, *Bedru't-tâli'*, 3/1345; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 594.

⁶⁸ Râzî, *Mahsûl*, 2/436; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 594.

⁶⁹ Irâkî, *Gaysu'l-hâmi'*, 3/897; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 594.

⁷⁰ Zerkeşî, *Teşnîf*, 4/610; Mahallî, *Bedru't-tâli'*, 3/1345; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 594.

⁷¹ Zerkeşî, *Teşnîf*, 4/609; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 594.

⁷² İbnü's-Sübkî, *Cem'u'l-cevâmi'*, 122; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 594.

2.3. Müctehidin Bulunmadığı Asır

Müctehidin bulunmadığı bir zaman diliminin olup olamayacağı meselesi usûlcüler arasında tartışılmıştır. Hanefî, Mâlikî ve Şâfiîler, müctehidin bulunmadığı bir zaman diliminin mümkün olduğunu savunmuşlardır.⁷³ Onlara göre, bazı dönemlerde müctehidlerin olmayabileceği aklen caizdir. Buna karşın, Hanbelîler, her dönemde mutlaka bir müctehidin bulunması gerektiği görüşünü benimsemişlerdir. Hanbelîlerin bu görüşü, İbn Dakîku'l-Îd (ö. 702/1302) tarafından belirli bir şartla desteklenmiştir. İbn Dakîku'l-Îd, zamanın düzeni bozulmadığı ve kuralların sarsılmadığı sürece her dönemde bir müctehidin bulunması gerektiğini savunmuştur. Ancak, kıyametin büyük alametleri ortaya çıktıktan sonra, örneğin güneşin batıdan doğması gibi olayların gerçekleştiği zamanlarda, müctehidin bulunmasının gerekliliği ortadan kalkacağını ifade etmiştir.⁷⁴

Tercih edilen görüşe göre ise, müctehidin bulunmadığı bir zaman diliminin aklen mümkün olması kabul edilmekle birlikte, böyle bir durumun tarih boyunca gerçekleştiği sabit olmamıştır. Yani her dönemde mutlaka bir müctehidin bulunduğu belirtilmiştir. Şirbînî, bu görüşü desteklemiş ve hiçbir zaman müctehidsiz bir dönemin yaşanmadığını savunmuştur.⁷⁵

Bu görüşün en önemli dayanaklarından biri, Hz. Peygamber'in şu hadisi şerifidir: "Ümmetimden bir topluluk, Allah'ın emri (kıyamet) gelinceye kadar hak üzerinde galip gelmeye devam edecektir."⁷⁶ Bu hadis, müctehidlerin her dönemde varlığını koruyacağını işaret etmektedir. Bazı rivayetlerde, "Allah'ın emri" ifadesinin kıyamet günü anlamına geldiği belirtilmiştir.⁷⁷ Buhârî, bu hadiste hak üzerinde galip gelenlerden maksadın "ehl-i ilim" olduğunu ifade etmiştir.⁷⁸

Öte yandan, müctehidsiz bir asrın olabileceğine dair görüş ise şu hadis-i şerife dayandırılmıştır: "Allah, insanlar arasından ilmi çekip almaz; ancak onların âlimlerini alır. İnsanlar cahillere tabi olurlar. Onlara sorulur. Onlar da bilgileri olmadan cevap verirler. Böylece hem saparlar hem de sapırlar."⁷⁹ Ayrıca bir başka rivayette, "Kıyametin yaklaştığı bir zamanda öyle günler gelecek ki, ilim kaldırılır, cehalet bırakılır"⁸⁰ buyurulmuştur. Bu rivayetler, özellikle kıyamete yakın dönemlerde müctehidlerin bulunmayabileceğini ifade etmektedir.

⁷³ Âmidî, *İhkâm*, 729; İbn Hâcib, *Muhtasar*, 4/598; Emir Pâdişâh, *Teysîru't-Tahrîr*, 2/1447.

⁷⁴ İbn Neccâr, *Şerhu'l-Kevkeb*, 585; Leknevî, *Fevâtihu'r-rahâmût*, 2/431; Mahallî, *Bedru't-tâli'*, 3/1351; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 596; Emir Pâdişâh, *Teysîru't-Tahrîr*, 2/1447.

⁷⁵ Mahallî, *Bedru't-tâli'*, 3/1351; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 596; Emir Pâdişâh, *Teysîru't-Tahrîr*, 2/1447.

⁷⁶ Buhârî, "Menâkib", 28; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 4.

⁷⁷ Müslim, "İmâre", 53; Tirmizi, "Fiten", 26.

⁷⁸ Buhârî, "İtisâm", 10.

⁷⁹ Buhari, "İlim", 34; Müslim, "İlim", 5.

⁸⁰ Buhari, "İlim", 21.

2.4. Muayyen Bir Mezhebe Uymanın Zorunluluğu

Dört mezhebin genel yaklaşımına göre bir kişinin belirli bir mezhebe bağlanması zorunlu değildir. Bir meselede bazen bir mezhebin, bazen de diğer bir mezhebin görüşüne uyulabilir. Örneğin, Şafî mezhebine mensup reşit bir kız evlilik için evden kaçarsa ve babası bu evliliğe rıza göstermezse, Hanefî mezhebine göre babasının rızası olmadan da kızın nikâhı kıyılabilir.⁸¹ Ancak Şirbînî, bu hususta farklı bir perspektiften yaklaşmaktadır. Ona göre, bir kişi kendi mezhebini diğer mezheplerden üstün veya en azından eşit gördüğüne kanaat getirirse, en sahih görüşe göre o kişinin inandığı mezhebe bağlı kalması gereklidir. Bu bağlılık, kişinin mezhebinin üstünlüğüne ilişkin gerekçeleri araştırarak o mezhebin hükümlerine tabi olmasını da kapsar.⁸²

Kişinin belirli bir mezhebe bağlandıktan sonra başka bir mezhebe geçmesi konusunda ise farklı yaklaşımlar bulunmaktadır:

Birinci Görüş: Kişinin bağlı olduğu mezhepten ayrılması caiz değildir. Zira her ne kadar başlangıçta kişi bir mezhebe bağlanmakta serbest olsa da bağlandıktan sonra o mezhepte kalması vaciptir. Bu görüşe göre, bir mezhebe bağlandıktan sonra o mezhebi terk etmek uygun değildir.

İkinci Görüş: Kişinin bağlı olduğu mezhepten ayrılması caizdir. Bu görüşe göre, kişi vacip olmayan bir şeyi kendisine gerekli kılsa bile bu durum o şeyi vacip kılmaz. Dolayısıyla, ihtiyaç hâlinde kişi mezhebini bırakıp başka bir mezhebe geçebilir. Hanefî, Mâlikî, Şafî ve Hanbelî mezheplerinin genel yaklaşımı da bu yöndedir.⁸³

Üçüncü Görüş: Kişi, bazı durumlarda mezhebinden ayrılabilir, ancak bazı durumlarda bu mümkün değildir. Örneğin, bir kişi özel bir konuda bir mezhebi taklit etmişse, o meselede dönmesi caiz değildir. Ancak henüz amel etmediği bir meselede başka bir mezhebin görüşüne uyması mümkündür. Şirbînî, iki uç görüşü birleştirmek adına bu yaklaşımı benimsemiştir.⁸⁴

Dört mezhebin genel görüşüne göre, kişi ister belirli bir mezhebe bağlı olsun ister olmasın, kolaylık arayışıyla ruhsatları araştırıp bunların peşinden gitmesi caiz değildir. Zira bir meselede en kolay olan

⁸¹ İbn Hâcib, *Muhtasar*, 2/1265; Zerkeşî, *Teşnîf*, 4/61; İbn Neccâr, *Şerhu'l-Kevkeb*, 586; Emir Pâdişah, *Teysîru't-Tahrîr*, 2/1463.

⁸² Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 598.

⁸³ İbn Neccâr, *Şerhu'l-Kevkeb*, 586; Emir Pâdişah, *Teysîru't-Tahrîr*, 2/1262; Leknevî, *Fevâtihu'r-rahâmût*, 2/437.

⁸⁴ İbn Hâcib, *Muhtasar*, 4/617; İbnü's-Sübkî, *Cem'u'l-cevâmi'*, 123; Mahallî, *Bedru't-tâli'*, 3/1356; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 598.

görüşü seçmek yasaklanmıştır. Bu, en sahih görüştür. Ancak Ebû İshak el-Mervezî'ye (ö. 340/951) göre, ruhsatları araştırarak bunlarla amel etmek caizdir.⁸⁵

Şirbînî ise birinci görüşü savunmuş ve Ebû İshak'a isnat edilen bu rivayetin sehven yapılmış olabileceğini belirtmiştir. Zira başka rivayetler ve kaynaklar, Ebû İshak'ın ruhsatların peşinden gidenleri fasık olarak nitelendirdiğini göstermektedir.⁸⁶

Ahmed b. Hanbel bu konuda iki farklı görüş ortaya koymuştur: Birine göre kişi fasık olurken, diğerine göre fasık olmaz. Dolayısıyla bu meselede bir icmâ bulunmamaktadır.⁸⁷ Hanefî fakihlerinden olan Leknevî (1848–1886), ruhsatlarla amel etmenin caiz olduğunu savunmuş; ancak fasıklık meselesinin, ilmî tutarlılıktan yoksun ve gayr-ı ciddî bir şekilde hüküm veren kişilerle ilgili olduğunu beyan etmiştir.⁸⁸

Sonuç

Hatib eş-Şirbînî'nin ictihad ve taklid konularına dair yaklaşımları, onun usûl düşüncesinde hem geleneksel çizgiye bağlı kaldığını hem de belirli meselelerde eleştirel bir bakış geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Şirbînî, müctehidde aranan vasıflar ile ictihadın kısımları ve derecelerine ilişkin görüşleri, klasik usûl literatüründe kabul edilen çerçevede sunmaktadır. Bu yaklaşım, onun söz konusu konularda temel usûl kabullerini benimsediğini ve genel literatürle uyumlu bir perspektif sergilediğini göstermektedir. Ancak kelâm ilminde derinleşmenin müctehid için şart olmadığını savunması, kadın ve kölelerin de ictihad edebileceğini belirtmesi vb. görüşleri, onun daha kapsayıcı ve esnek bir ictihad anlayışına sahip olduğunu ortaya koyar.

Taklid meselesinde ise Şirbînî, müctehid olmayan kişilerin taklid etmekle yükümlü olduğunu kabul ederken, ictihad edebilecek seviyedeki bir âlimin başkasını taklit etmesini caiz görmemektedir. Bu yaklaşımıyla, ilmî bağımsızlık ve sorumluluğu ön plana çıkarır. Ayrıca hayatta olmayan bir müctehidin taklidinin caiz olduğunu savunarak, ictihadın zamansal bir geçerlilikle sınırlı olmadığını vurgular. Mefdûl olan bir müctehidin taklidinde ise niyetin belirleyici olduğunu ifade ederek daha dengeli bir yorum geliştirir.

⁸⁵ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, 2/469; Zerkeşî, *Teşnîf*, 4/620; Mahallî, *Bedru't-tâli'*, 3/1357; İbn Neccâr, *Şerhu'l-Kevkeb*, 586; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 599.

⁸⁶ Mahallî, *Bedru't-tâli'*, 3/1357; Şirbînî, *Bedru't-tâli'*, 599.

⁸⁷ İbn Neccâr, *Şerhu'l-Kevkeb*, 586.

⁸⁸ Leknevî, *Fevâtihu'r-rahâmût*, 2/438.

Mezhep bağlılığı konusunda kişisel kanaate dayalı tercihleri dikkate alan şirbînî, ruhsatların peşinden gitmeyi ise ahlâkî ve ilmî bir zafiyet olarak değerlendirir. Son olarak, müctehidsiz bir asrın aklen mümkün olduğunu kabul etmekle birlikte, fiilen böyle bir zaman diliminin yaşanmadığını savunarak, ümmetin her zaman için ilmî önderlere sahip olacağına dair bir ümidi ve geleneği sürdürür.

Bu yönleriyle şirbînî, İslam hukuk düşüncesinde yalnızca aktarıcı bir konumda değil, aynı zamanda eleştirel düşünen bir âlim ve yorumlayıcı bir fakih olarak öne çıkar. Onun ictihad ve taklid anlayışı, sadece kendi dönemi için değil, günümüz fıkıh çalışmalarında da önemli bir referans niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

- Algül, Adnan. *İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın İslam Hukuk Bilimindeki Yeri ve Önemi*. İstanbul: Çıra Akademi Yayınları, 2017.
- Âmidî, Seyfuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2019.
- Aslan, Mahsun. *İbn Hacer el-Heytemî ile Şemsuddîn er-Remlî ve İhtilaf Sebepleri*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Belfakîh, Abdullah b. Huseyn. *Matlabü'l-îkâz fî'l-kelâmi 'alâ şey'in min ğureri'l-elfâz*. thk. Mustafa b. Hâmid b. Sümeyt. Kuveyt: Dâru'd-diyâ, 2017.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi' u'sahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. b.y.: Dâru tavki'n-necât, 1422/2001.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan. "Hatîb eş-Şirbînî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/189-191, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Ebû Davûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2019.
- Emir Pâdişâh, Muhammed Emin el-Hüseynî. *Teysîru't-Tahrîr*. Kahire: Dâru's-selâm, 2014.
- Ferâhidî, Halil b. Ahmed. *Kitâbu'l-ayn*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, ts.
- Gazzâlî, Ebû Hâmîd Muhammed b. Muhammed. *el-Mustasfâ min 'ilmi'l-Usul*. thk. Muhammed Süleyman *el-Eşkar*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2015.
- Gazzî, Necmeddin Muhammed. *el-Kevâkibü's-sâire*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1418/1997.
- Güler, Hasan. "Şâfiî Müctehid Tabakaları ve Mezhep İçi Tercihteki Rollerini". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 9/1 (Bahar 2022), 67-102.
- Heyto, Muhammed Hasan. *el-İctihâd ve tabakâtü müctehidi's-Şâfiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1988.
- Irâkî, Ebû Zur'a Velîyuddîn Ahmed b. Abdurrahîm b. Hüseyin. *el-Gaysu'l-hâmi' şerhu Cem'î'l-cevâmi'*. Kahire: el-Farukü'l-Hadise, 2010.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddu'l-Muhtâr 'ale'Dürri'l-muhtâr*. Beyrût: Dâru'l-marife, 2018.
- İbn Hâcib, Cemâleddîn Osman b. Ömer. *Muhtasarü Münthehe's-sûl ve'l-emel fî 'ilmeyi'l-usûl ve'l-cedel*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006.
- İbn Manzûr, Cemâleddîn Muhammed. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2009.
- İbn Neccâr, Takiyyüddîn Muhammed b. Ahmed. *Şerhu'l-Kevkebi'l-münîr*. thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2007.
- İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed el-Hanbelî. *Şezerâtüz-z-zeheb fî ahbâri men zeheb*. thk. Abdülkâdir Arnavut-Mahmut Arnavut, Dimaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1993.
- İbnü's-Salâh, Abdurrahman eş-Şehrezürî. *Fetâvâ*, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Diyarbakır. t.y.
- İbnü's-Sübkî, Tâceddîn es-Sübkî. *Cem'u'l-cevâmi'*. çev. Mehmet Selim Aslan. Bursa: Emin Yayınları, 2021.
- Kaya, Eyyüp Said. "Taklid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/461-465. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Leknevî, Muhammed b. Nizamuddîn Muhammed es-Sehâlevî el-Ensârî. *Fevâtihu'r-rahâmût şerhu Müsellemi's-subût*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2002.
- Mahallî, Celâleddîn Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Bedrüt tâli' fî halli Cem'î'l-cevâmi'*. Beyrut: Dâru'n-nevâdir, 2018.

- Muhammed İbrahim. *Haneî ve Şâfîlerde Mezhep Kavramı*. çev. Faruk Beşer, İstanbul: Nun Yayıncılık, 2010.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *Sahîh-i Müslim*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2022.
- Râzî, Fahreddîn Muhammed b. Ömer el-Hüseyn er-Râzî. *el-Mahsûl fî 'ilmi usûli'l-fikh*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2012.
- Sekkâf, Alevî b. Ahmed. *el-Fevâidu'l-Mekkiyye fî mâ yehtâcuhu talebetü's-Şâfiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle naşirun, 2015.
- Şirbînî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Bedrü't-tâli' fî halli elfâzi Cem'î'l-cevâmi*. thk. Mahmud Emin es-Seyyid. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2021.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî. *Sünen-i Tirmizî*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2019.
- Zerkeşî, Bedreddîn Muhammed b. Bahadır. *Teşnîfu'l-mesâmi' bi Cem'î'l-cevâmi'*. Kâhire: Mektebetu'l-Kurtubâ, 1998.